

I. LUPAȘ

IOAN BOGDAN

1862—1919

IOAN BOGDAN

1862—1919

(Extras din revista „TARA BĂRSEI“ Anul II. 1930 No. 3).

BCU Cluj-Napoca



RBCFG 2010 01478

Tipografia „UNIREA“ Brașov, Str. Lungă No. 20 — 1930.

IOAN BOGDAN

1862—1919

de I. Lupaş

I.

Dintre fruntaşii şcoalei istorice ardelene dela începutul secolului al XIX-lea numai protopopul Petru Maior a izbutit să-şi vadă cărţile de istorie tipărite şi răspândite printre Români doritori a cunoaşte trecutul neamului şi al bisericii lor. Cronica lui Şincai abia în jumătatea a 2-a a secolului a putut să vadă, în întregime, lumina tiparului. Iar scrierile lui Samuil Micu au rămas până în timpul de faţă nepublicate.

Mai ales prin „Istoria pentru începutul Românilor în Dacia“ (1812), care apăruse la Iaşi în ediţia a II-a (1834) şi la Gherla în ediţia III-a (1883) Petru Maior a exercitat influenţă însemnată asupra opiniei publice, contribuind ca ideea greşită a descendenţii curat romane a poporului nostru să fie îmbrăţişată cu entuziasm şi să aibă ecouri prelungite în toate domeniile vieţii româneşti.

Pe lângă rătăcirile de ordin filologic, pe cari le-a produs ideea aceasta în măsură proprie a deschide o prăpastie periculoasă între limba vorbită a poporului şi între cea scrisă a oamenilor trecuţi prin şcoli, nu au lipsit nici exagerările istorice ale câtorva „romanomani“ ca Treboniu Laurian d. e., care a încercat să înglobeze în istoria poporului nostru toată istoria Romanilor, înlocuind cronologia „Dela naşterea lui Christos“ — admisă în deobşte — cu aceea împrumutată dela Titus Livius: *A. U. C.* (= ab urbe condita = dela întemeierea Romei). O rătăcire asemănătoare s'a manifestat şi în istoria dreptului prin cursurile ţinute la Universitatea din Iaşi de către Simion Bărnuţiu şi tipărite mai târziu sub titlul „Dreptul public al Românilor“ (Iaşi 1867).

Adevărat că bunul simț critic nu a lipsit a întâmpina cu observări îndreptățite și a combate „romanomania“ școalei ardelene, care prin concepțiile sale strâmte, unilaterale și neștiințifice pregătia calea unei deplorable falsificări a istoriei românești.

Spiritul ponderat și clar văzător al lui Mihail Kogălniceanu se rostia lămurit în lecția sa inaugurală dela Academia Mihăileană (1843), arătând că Petru Maior prin cartea sa despre începutul Românilor în Dacia a produs „o școală destul de numeroasă de Români noi, cari fără a-și sprijini zisele cu faptele socot că trag respectul lumii asupra-și, când strigă că se trag din Romani, că sânt Romani și prin urmare *cel dintâi popor din lume*. Această manie s'a întins până acolo, încât unii își însușesc chiar și faptele și istoria bătrânilor Romani dela Romulus și până la Romulus Augustulus“... Tot el sfătuia pe auditorii săi a se feri „de această manie, care trage asupra noastră *râsul streinilor*“. Iar mai târziu *Titu Maiorescu* a reușit să spulbere prin critica sa incisivă rătăcirile școalei lui Bărnăuțiu, afirmând despre menționata lui carte că se distinge „prin o totală lipsă de cunoștinți istorice și juridice“.

Dacă școala Blajului a fost timp îndelungat sorgintea și răspânditoarea acestor rătăciri, în schimb altă școală ardeleană, școala Brașovului se poate mândri, că dintre foștii ei elevi au răsărit oameni de știință și de curaj, cari n'au stat la îndoială a se împotrivi cu hotărîre exagerațiunilor ridicule, oprindu-le de pe povârnișul rătăcirii și îndreptându-le spre căile adevărului. Așa a făcut *Titu Maiorescu* în domeniul literaturii, așa *Ioan Bogdan* în al istoriografiei românești.

II.

Intre „abiturienții“ liceului român din Brașov găsim la 1882 numele lui Ioan Bogdan. Tânărul de 20 de ani părăsi liceul acesta cu bună pregătire în studiile clasice și cu nepotolită sete de carte. Râvna lui de a-și spori cunoștințele a progresat din an în an, în cursul studiilor universitare, pe cari le termină repede, publicându-și la Iași, în 1885, teza de licență cu subiectul „*Istoria coloniei Sarmizegetusa*“.

După această lucrare de tinereță atențiunea lui se îndreaptă asupra unei ramure, lăsate de istoricii români timp prea îndelungat în părăsire: asupra studiilor slave. Tânărul învățat dela Brașov cu

simțu-i critic ascuțit, care-i caracterizează întreagă activitatea, și-a dat seama, câte lacune prezintă istoriografia română și cât de periculoasă-i poate deveni direcția unilaterală a „romanomaniei“ exagerate. De aceea s'a decis fără șovăire a-și dedica cei mai fru-



moși ani ai vieții acestor studii slave și slavo-române, fiind convins că numai cu ajutorul lor se poate înălța edificiul istoriografiei noastre pe temelii solide.

Adevărat că înaintea lui începuse Bogdan P. Hașdeu a publica diferite documente, copii, informațiuni și fragmente culese la

întâmplare din felurite izvoare rusești și polone. Activitatea lui istorică, lipsită de frâna, pe care o impune specialistului o bună pregătire metodică, a lunecat însă pe povârnișul exagerațiilor romantice. Când a publicat monografia asupra lui *Ioan Vodă cel Cumplit*, despre care afirma că ar fi fost „singurul om în toată Europa, care *gâci secretul democrației*“, prin exclamațiile sale patetice și prin expresiuni grandilocvente a dovedit că-i departe de a avea o concepțiune istorică serioasă. Xenopol, care nu era agresiv în observațiile sale critice, a mărturisit că în monografia aceasta a găsit „cea mai falsă din toate concepțiunile istorice“ și că nu se miră „dacă străinii își bat joc de istoriografia română“.

Era deci necesar un curent de reacțiune sănătoasă atât împotriva romanomaniei, cât și împotriva grandilocvenței romantice, compromițătoare pentru o istoriografie cu pretenții de seriositate.

Acțiunea importantă a Brașoveanului Ioan Bogdan, a cărui pregătire metodică era așa de temeinică și scrupuloasă, a cărui iubire de adevăr așa de nestânsă, încât i-au călăuzit întreaga activitate de profesor și istoriograf în limitele obiectivității celei mai severe. Liber de prejudecăți, senin în cugetare și apreciere, el pare a fi avut totdeauna înaintea ochilor lozinca, prin care exprime Leopold Ranke datoria istoricului: *sich selbst auslöschen*: a se stânga pe sine, a lăsa cu totul în umbră propria sa individualitate, pentru ca adevărul vieții trecute să poată ieși deplin la iveală!

Prin metoda severă și scrupuloasă a lecțiilor sale cu caracter filologic și a scrierilor sale de cuprins istoric Ioan Bogdan a reușit să întemeieze o școală necesară și folositoare, deprinzând elevii săi a prețui și scruta, înainte de toate, izvoarele, cronicile și documentele trecutului pentru a stoarce din mulțimea și varietatea lor tot ce pot da. În lecția sa introductivă demonstrând „Insemnătatea studiilor slave pentru Români“ (1891) arăta Bogdan cu toată hotărârea că a sosit timpul „ca știința istorică română să iasă cu totul din faza romantică a copilăriei. Datoria ei trebuie să fie de aci înainte: a căuta pretutindeni numai și numai *adevărul*. Ar fi o rătăcire periculoasă dacă am crede, că educația noastră națională trebuie bazată pe *neadevăruri* sau *reticențe*. Dimpotrivă noi credem, că printr'un studiu calm și cât se poate de multilateral al trecutului nostru trebuie să ne dăm seama de *toți factorii* vieții noastre trecute.... Datoria noastră, a oamenilor de știință, este a prezenta

civilizația trecută nu cum am fi dorit să fie, ci cum a fost în realitate. Numai în chipul acesta ne vom putea explica pentru ce am ajuns astăzi acolo, unde suntem“.

Ca atmosferă sufletească școala lui Ioan Bogdan era mai puțin entusiastă decât a antecesorilor. Era însă mai realistă, mai apropiată de adevăr, mai temeinică și mai folositoare. Dacă antecesorii credeau că menirea istoriei naționale ar fi să entusiasmeze pe contemporani prin exemple glorioase din trecut, potrivit cuvântului exprimat de Salustius: *maiorum gloria posteris lumen esto*. — Ioan Bogdan era convins că acesta nu poate fi decât scopul secundar al istoriei, întrucât cel principal e *cultul adevărului* mai presus de orice altă considerațiune efemeră. Prin metoda comparativă aplicată cu severitate, cercetările și concluziile istorice ale acestei școli par a micșora câteodată importanța intrinsecă a trecutului românesc, așezându-l prea categoric în funcție directă de acela al popoarelor vecine. Astfel scria Ioan Bogdan, în legătură cu recensiunea unui manual de istorie în „Convorbiri Literare“: „Le este ușor Germanilor și Francezilor, să grupeze istoria popoarelor europene în jurul istoriei lor naționale și, dacă Românii ar fi jucat rolul politic al acestor două mari popoare, ar putea-o s'o facă și ei. Lucrurile stau însă dimpotrivă. *Istoria noastră a fost determinată de a vecinilor noștri*, cu mult mai culti și mai puternici, cu mult mai vechi în civilizație decât noi. Țările române apar în istorie, când evul mediu începe să apună și instituțiile noastre sunt un slab reflex al celor apusene, trecute prin filiera vecinilor noștri“.

Astfel înfățișat trecutul nostru contribuie aparent mai puțin la trezirea sentimentului de mândrie națională, pe care vechii istorici căutau să-l exalteze cu orice prilej prin exagerarea gloriei străbune.

Dar nota critică este absolut necesară nu numai pentru a înălța istoriografia română la nivelul științific modern, ci și pentru o îndrumare mai bună, mai realistă a educației naționale. Căci nu pe temeiul iluziilor sau al falșificărilor se pot înălța clădirile progresului. Dimpotrivă, păstrând proporțiile propriei noastre personalități etnice, culturale și politice, trebuie să sporească năzuința de a controla cât mai scrupulos rezultatul oricărei cercetări și de a ține seamă totdeauna de realități, întemeind pe stânca neclintită a adevărului toate aspirațiunile noastre. *Veritas vincit*.

Aceasta nu însemnează însă, că Bogdan ar fi trecut cu ve-

derea rătăcirile voite sau întâmplătoare ale istoricilor străini, obicinuiți să micșoreze valoarea și rolul elementului românesc chiar în cazuri, când isvoarele istorice îl scoteau destul de bine la iveală. Astfel în conferința sa despre „*Români și Bulgari*“ găsia prilej să sublinieze importanța elementului românesc din sudul Dunării prin cuvinte ca acestea : „Popor aspru de munte, constituit aproape militărește sub primicerii, cnezii și voevozii lor, bogați în vite, oțejiți de clima iernatică a Pindului și Balcanului, ușori ca niște capre de munte și inatacabili în ascunzătorile lor, conduși de doi frați: Ioan și Petru, întreprind răscoala (1186), atrag pe Bulgari la sine și după un șir de lupte victorioase le întemeiază din nou statul, pe care îl pierduseră cu 168 de ani mai înainte și care se poate numi acum nu bulgar, ci româno-bulgar. S’au găsit, se înțelege, istorici, cari au tăgăduit participarea Românilor la reînființarea imperiului bulgăresc, tăgăduind naționalitatea română a reîntemeietorilor acestui imperiu. Aceasta este însă partea șovinismului național în istorie și trebuie să constatăm, că istoricii slavi nu s’au lăsat mai pe jos decât Ungurii, când a fost vorba să recunoască puținele fapte mărețe ale poporului nostru. Pentru noi orice ar zice și ori câte rezerve ar face învățați de altmintrelea foarte serioși ca Drinov, Uspenskiĵ sau Vasilijevski, Ioan și Petru Asan sunt Români curați din peninsula balcanică. Aceasta ne-o spun istoricii bizantini, ne-o spun scrisorile papei către Ioanițiu și ne-o adevăresc legăturile lor cu Români de dincoace de Dunăre“.

III.

Paginile de sinteză istorică nu sunt numeroase în activitatea lui Ioan Bogdan. Nici nu puteau fi în stadiul, în care se afla istoriografia română, când a început el a-i examina, cu multă răbdare și cu cel mai serios aparat critic, rezistența temeliilor.

În primăvara anului 1889 trimitea din St. Petersburg „o încercare de critică diplomatică slavo-română“, care a și apărut în *Analele Academiei* sub titlul „*Diploma bârlădeană din 1134 și Principatul Bârladului*“ demonstrând că documentul publicat de Hașdeu, după o copie făcută de tatăl său Alexandru, nu e databil din secolul XII, când în titlul lui Ivanco Rostislavici nu s’ar fi putut strecura confuzia între *cneaz* și *voevod*, deoarece acesta din urmă era la Ruși

inferior cneazului, care stăpâna cu demnitate ereditară un teritor, câtă vreme voevodul nu era decât un șef al armatei, în serviciul cneazului. Examinând amănunțit grafica, ortografia, fonetica, gramatica și formulele diplomatice ale copiei publicate de Hașdeu, Bogdan ajunge la concluzia că *nu poate fi vorba de un act autentic, ci de un falsificat* de prin sec. XIV—XV. Astfel existența unui principat bârlădean în secolul XII — existență admisă de Hașdeu, Tocilescu, Xenopol și chiar de Onciul, ca *fapt istoric* — a devenit prin „încercarea critică“ a lui Bogdan cu totul problematică.

În același an a rectificat opinia lui Xenopol, care admitea că liturghia slavă și scrierea chirilică ar fi fost introduse la Români cu sila, prin acte de violență săvârșite în timpul țarului bulgar Asan. Bogdan, de acord cu Episcopul Melhisedec al Romanului, exprimă însă părerea, că procesul acesta s'a întâmplat în mod firesc: prin contactul îndelungat al Românilor cu Bulgarii.

Astfel de rectificări și cercetări de amănunte îl pasionau pe Ioan Bogdan în aceeași măsură, ca și năzuința de a spori numărul izvoarelor istorice prin noi descoperiri de cronici și documente. În acest domeniu ostenele lui au dat rezultatele importante, cunoscute din publicațiile: „Vechile cronici moldovenești până la Ureche“ (1891), „Cronici inedite atingătoare de istoria Românilor“ (1895), „Vlad Țepeș și narațiunile germane și rusești asupra lui“, studiu critic (1896), Documente din arhivele polone, publicate în colecția Hurmuzaki (1900), Relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească (texte slave cu traduceri și cu un studiu privitor la diplomația slavo-română — 1905) și cele două volume întitulate „Documentele lui Ștefan cel Mare“, publicate la 1913 în editura „Comisiunii Istorice a României“, al cărui prim președinte a fost Ioan Bogdan. În publicarea documentelor aplica Bogdan aceeași metodă critică serioasă ca și în cercetările de amănunt. De aceea în literatura noastră istorică publicațiile lui sunt dintre cele mai îngrijite și mai sigure. Doar „Tezaurul de monumente istorice“ al lui Alex. Papiu-Ilarianu dacă a mai fost redactat cu atâta grijă meticuloasă.

Când i-au permis împrejurările să dea câte o prelucrare a materialului cercetat, Bogdan s'a mulțumit cu monografiile privitoare la vechile instituții românești, la originea și organizarea lor, cum sunt cele publicate în Analele Academiei Române sub titlul: „Ori-

ginea voevodatului la Români“ (1902), „Despre cnejii români“ (1904), „Documentul Răzenilor din 1484 și organizarea armatei moldovene în sec. XV.“ (1908). Nu a întreprins nici o încercare de sinteză mai vastă, știind că opera de analiză istorică e încă prea plâpândă și trebuie continuată cu asiduitate pentru a desțeleni ogorul, care promitea seceriș bogat, dacă lucrătorii nu ar fi fost așa de puțini.

IV.

În discursul de recepțiune, cu care și-a făcut intrarea în Academie vorbind despre „Istoriografia română și problemele ei actuale“ (1905) dă Ioan Bogdan un întreg program pentru viitoarea ei dezvoltare după ce făcuse și o reprivire succintă asupra rezultatelor de până atunci, subliniind în deosebi că „Originile popoului nostru, asupra căruia știrile istorice mai precise încep abia cu secolul XIII, sunt învăluite într'un adânc întunec. Cât timp nu se vor descoperi izvoare nouă — nădejdea noastră în această privință este foarte redusă — problema nu va face nici un progres simțitor.... Până acum la încercările de rezolvare a ei, argumentele logice au avut preponderanță asupra mărturiilor istorice. Pentru noi, ca și pentru istoricii străini cari s'au apropiat de această chestiune fără idei preconcepute și fără scopuri politice ascunse, continuitatea elementului român la stânga Dunării este un adevăr de sine înțeles. Poporul român apare în cele dintâi mărturii ale istoriei ca un popor așezat din vechime și eminentamente agricol, deși păstoritul era, pe lângă cultura pământului, a doua ocupație favorită a lui... Studiul limbei, al toponimiei și al așezămintelor vechi ne arată, fără cea mai mică umbră de îndoială, că în țările dela nordul Dunării populația romanică a trăit neîntrerupt alături de Sloveni, din secolul VI—XII. E de nădăjduit, că din aprofundarea epocelor cunoscute ale istoriei noastre vor ieși mai de grabă oarecari lumini asupra epocii obscure, decât din interpretarea mai mult sau, mai puțin capricioasă a celor câteva pasaje din scriitorii bizantini, sau din repetarea aceluiași argumente pro și contra, scoase din studiul limbei sau al izvoarelor dubioase anterioare secolului XIII“. Iar în ce privește domeniul specialității sale, al studiilor slave, cărora s'a dedicat cu atâta stăruință și cu rezultate egale, tot atunci făcea să fie înțeleasă importanța acestor studii constatând că „pentru omul

nepreocupat de prejudeții, *influența elementului slav la formarea naționalității noastre este așa de evidentă*, încât putem zice fără exagerare, că nici nu poate fi vorba de popor român înainte de absorbirea elementelor slave de către populația băștinașe romană în cursul secolelor VI—X“.

Că această influență a putut fi considerată de reprezentanții romanomaniei ca o „barbarie“ (P. Maior) sau ca o „nefericire“ (Aron Densușianu), pentru obiectivitatea neclintită a lui Ioan Bogdan era o chestiune lipsită de orice interes științific, o chestiune pe care o și înlăturase, dela început, lapidar și definitiv: „Fost-a civilizația slavonă o nenorocire sau o norocire pentru noi, aceasta este o întrebare, pe care nimenea n'o va putea deslega, căci nimenea nu poate ști, ce s'ar fi întâmplat cu noi, dacă lucrurile s'ar fi petrecut altfel“. (Însemnătatea studiilor slave pentru Români).

* * *

Obiectivitatea științifică, seninătatea desăvârșită și metoda critică severă formează moștenirea lăsată de Ioan Bogdan ca un dar din cele mai de preț pentru istoriografia română modernă. Activitatea lui rămâne tocmai pentru acest dar un model și un îndemn pentru toți ceice se simt chemați la muncă rodnică în ogorul istoriografiei noastre, a cărei importanță educativă n'a lipsit a o accentua și Ioan Bogdan în menționatul său discurs de recepțiune: „...nu trebuie să pierdem din vedere nici un singur moment faptul, că ori-cât de importante ar fi pentru viața intelectuală modernă științele exacte și numeroasele lor aplicațiuni, pentru un popor mic, deșteptat de curând la viața națională și amenințat din multe părți în dezvoltarea lui, crearea unei culturi proprii trebuie să fie întâia și ultima țintă a educației lui. O educație temeinică națională, o încredere nestrămutată în puterea de viață și în trăinicia neamului nostru nu le putem câștiga însă fără cunoașterea aprofundată a trecutului, fără conștiința clară a primejdiilor ce am întâmpinat și a faptelor mari ce am săvârșit. Aceste fapte ne sunt păstrate, ca cel mai scump patrimoniu al trecutului, în monumentele istoriografiei, care pentru noi sunt un titlu de glorie și de mândrie, tot așa ca și faptele povestite în ele“.

Nu vom greși afirmând că prin activitatea lui Ioan Bogdan a dat până acum Ardealul cea mai de valoare contribuție la progresul istoriografiei române încetățenind în domeniul ei metoda analizei critice obiective și conștiincioase, în lipsa căreia nu ar fi fost în stare să țină pas cu cercetările istorice ale neamurilor învecinate.

